

Ειδικό άρθρο Special article

Ψυχική νόσος σε δύο συνθέτες κλασικής μουσικής

Λ. Ρεμπελάκος,¹ Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε,¹ Δ. Πλουμπίδης²

¹Ιστορία της Ιατρικής, Ιατρική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

²Α΄ Ψυχιατρική Κλινική, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Ιατρική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα

Ψυχιατρική 2012, 23:344–353

εν είναι συχνό το φαινόμενο συνθετών κλασικής μουσικής που παρουσίασαν μείζονα ψυχική νόσο ή και νοσηλεύθηκαν σε ψυχιατρική κλινική, ενώ ελαφρότερες ψυχικές διαταραχές και διαταραχές προσωπικότητας έχουν συχνά περιγραφεί. Παρουσιάζονται και σχολιάζονται εδώ δύο, σχετικά άγνωστες στο ευρύ κοινό περιπτώσεις συνθετών, στο τέλος του 19ου και την αρχή του 20ού αιώνα, με σοβαρά ψυχοπαθολογικά φαινόμενα μη συφιλιδικής αιτιολογίας, καθώς η σύφιλη του κεντρικού νευρικού συστήματος υπήρξε συχνή γι' αυτή τη χρονική περίοδο και αποτελούσε συχνά την αιτία ψυχικών διαταραχών σε καλλιτεχνικές προσωπικότητες στον χώρο της μουσικής. Οι δύο αυτοί ξεχασμένοι για πολλά χρόνια συνθέτες δεν ολοκλήρωσαν το έργο τους λόγω της εμφάνισης της νόσου σε κρίσιμη στιγμή της δημιουργικής τους δραστηριότητας. Πρώτος, ο Αυστριακός Hans Rott, αγαπημένος μαθητής του διάσημου συνθέτη Anton Bruckner και συμφοιτητής του Gustav Mahler στο Ωδείο της Βιέννης, παρουσίασε εικόνα σχιζοφρένειας. Τα συμπτώματα παρουσιάστηκαν σε ηλικία 23 ετών, μετά την απαξιωτική κριτική του Brahms, τη δυσμενή υποδοχή του έργου του αλλά και την αναγκαστική του μετακόμιση μακριά από τη γενέτειρά του. Νοσηλεύθηκε σε ένα άσυλο της Κάτω Αυστρίας κάτω από κακές συνθήκες, όπου και πέθανε από φυματίωση σε ηλικία μόλις 26 χρόνων. Από τα ολιγάριθμα έργα που άφησε, κυρίως η Πρώτη Συμφωνία τον έκανε γνωστό στους φιλόμους έναν αιώνα περίπου μετά τον τραγικό θάνατό του, όταν και πρωτοπαρουσιάστηκε δημόσια. Ο δεύτερος είναι ο Αρμένιος Komitas Vardapet που έμεινε ορφανός στη παιδική ηλικία, μεγάλωσε σε ιερατικές σχολές και χειροτονήθηκε πρώτα μοναχός και κατόπιν ιερέας, ενώ διεύρυνε τη μουσική του παιδεία και στο Βερολίνο. Το έργο του κατέχει περίοπτη θέση στην Αρμενική θρησκευτική μουσική, καθώς είναι εκείνος που εισήγαγε την πολυφωνία στην Αρμενική Εκκλησία και συνέλεξε παραδοσιακά τραγούδια από κάθε γωνιά της χώρας του, με αποτέλεσμα να θεωρείται δίκαια ο πατέρας της Αρμενικής Μουσικής. Το 1915, στη διάρκεια της γενοκτονίας των Αρμενίων εκτοπίστηκε και βασανίστηκε αλλά τελικά σώθηκε χάρη στις ενέργειες επωνύμων φίλων του και πολιτικών. Όμως η ψυχική του υγεία είχε σοβαρά κλονιστεί και πέρασε τα υπόλοιπα 20 χρόνια της ζωής του σε διάφορα ψυχιατρικά ιδρύματα, αρχικά στην Κωνσταντινούπολη κι έπειτα κατά κύριο λόγο στο Παρίσι, χωρίς ποτέ να αναρρώσει. Στις μέρες μας οι ψυχοπαθολογικές του εκδηλώσεις θεωρούνται είτε ως μετατραυματική κατάρρευση είτε ως εικόνα σχιζοφρένειας, με τις επιστημονικές γνώμες να δίστανται. Συζητιέται το ζήτημα της ψυχικής νόσου σε σχέση με την καλλιτεχνική δημιουργία και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στη βιογραφία, στη νόσο και στη νοσηλεία των δύο αυτών προικισμένων μουσικών.

Λέξεις ευρετηρίου: Σχιζοφρένεια, μεγάλοι μουσικοί συνθέτες, H. Rott, K. Vardapet, συναισθηματικές διαταραχές, καλλιτεχνική δημιουργία, συγκινησιακές διαταραχές.

Εισαγωγή

Η εντύπωση που επικρατεί στην κοινή γνώμη είναι ότι οι δημιουργοί στη μουσική, την ποίηση ή τα εικαστικά είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι και μερικές φορές ψυχικά διαταραγμένοι. Υπάρχουν στην ιστορία όλων των τεχνών περιπτώσεις ψυχικής νόσου προικισμένων καλλιτεχνών αλλά, ειδικά στη μουσική, το φαινόμενο δεν είναι συχνό, όσο στη λογοτεχνία και τις εικαστικές τέχνες.¹ Οι συνθέτες κλασικής μουσικής που νοσηλεύθηκαν με συμπτώματα σοβαρής ψυχικής νόσου, κυρίως τον 19ο αιώνα, υπήρξαν συνήθως θύματα σύφιλης του νευρικού συστήματος (Schubert, Donizetti, Wolf, Smetana, Delius),² ενώ για την περίπτωση του Schumann³ οι γνώμες των ερευνητών δίστανται μεταξύ σύφιλης και προϋπάρχουσας ψυχικής νόσου που επιβαρύνθηκε από τη σύφιλη. Περιγράφεται στην παρούσα εργασία το νόσημα των Hans Rott και Komitas Vardapet, το οποίο δεν επιπλεκόταν από σύφιλη του νευρικού συστήματος. Αποτελούν δύο δραματικές ιστορίες ξεχασμένων μουσικών δημιουργών, που πέρασαν έναν προσωπικό Γολγοθά. Οι αντιξοότητες, οι συχνά ανυπέβλητες δυσκολίες και η ψυχική νόσος έβαλαν ένα πρόωρο τέλος στο δημιουργικό τους έργο, ωστόσο η ποσοτικά μικρή μουσική τους κληρονομιά τους τοποθέτησε μετά θάνατο ανάμεσα στους σημαντικούς συνθέτες της εποχής τους.

Η τραγική πορεία του Hans Rott (1858–1884)

Ένα καλά κρυμμένο μυστικό στην ιστορία της συμφωνικής μουσικής του 19ου αιώνα είναι αναμφίβολα η περίπτωση του Johann Carl Maria (Hans) Rott, μιας ιδιοφυούς προσωπικότητας με δραματική κατάληξη. Ο Αυστριακός συνθέτης γεννήθηκε την 1η Αυγούστου 1858 σε προάστιο της Βιέννης από οικογένεια καλλιτεχνών. Ο πατέρας του Carl Mathias Rott, αφού ασχολήθηκε με τη μουσική σύνθεση, στράφηκε στην υποκριτική και αναδείχθηκε σε λαμπρό κωμικό ηθοποιό. Λίγα στοιχεία είναι γνωστά για τη μητέρα του Christine Hoffman πέρα από το γεγονός ότι πέθανε το 1860. Ορφανός από την ηλικία των δύο ετών, ο Hans φοίτησε σε ιδιωτικό σχολείο και συνέχισε στο Akademischen Gymnasium, ενώ η εκπαίδευσή του συμπληρώθηκε σε μια ανώτερη επαγγελματική σχολή. Ίσως ο πατέρας του θέλησε να τον αποτρέψει από μια καλλιτεχνική σταδιοδρομία ή θεώρησε

ότι μια εμπορική εξάσκηση θα μπορούσε να αποδειχθεί χρήσιμο εφόδιο. Είναι άγνωστο πότε ακριβώς εκδηλώθηκε η μουσική του κλίση αλλά διασώζονται κάποιες πρώιμες συνθέσεις που δείχνουν ότι διέθετε βασικές γνώσεις και προκαταρκτική εξάσκηση πριν από την είσοδό του στο Ωδείο της Βιέννης, τον Σεπτέμβριο του 1874.⁴ Το 1876 πεθαίνει ο πατέρας του και μένει ορφανός σε ηλικία 18 ετών, χρεωμένος και με την ευθύνη του μικρότερου αδελφού του Karl, ενώ αντιμετωπίζει οικονομικό αδιέξοδο στη συνέχιση των σπουδών του. Οι λαμπρές μέχρι τότε επιδόσεις του εξασφαλίζουν υποτροφία και η εργασία του ως οργανίστα στη Μονή Piaristen συντηρεί τα δύο αδέρφια. Ωστόσο μια άδικη κατηγορία για κλοπή που σύντομα αποσύρθηκε πλήγωσε βαθιά τον 20χρονο νέο που το θεώρησε σοβαρή προσβολή.⁵ Ολοκλήρωσε το 1877 τις σπουδές του στο όργανο με τον διάσημο Anton Bruckner, του οποίου μάλιστα υπήρξε ο αγαπημένος μαθητής, παίρνοντας μετάλλια, διακρίσεις και πρωτιές στους διαγωνισμούς δεξιοτεχνίας.⁴ Ακόμη και όταν οι επίσημες σπουδές του περατώθηκαν ο Rott είχε πρόσβαση σε όλες τις συνθέσεις του δασκάλου του, αντέγραφε παρτιτούρες του και δεχόταν επιδράσεις από το έργο του. Στο Ωδείο της Βιέννης θα παρακολουθήσει ακόμη μαθήματα πιάνου με τον Leopold Landskron, αρμονίας με τον Herman Greadner και αντίστιξης και σύνθεσης με τον Franz Krenn. Την εποχή εκείνη, περί τα τέλη της δεκαετίας του 1870, στη Βιέννη είχε ξεσπάσει η διαμάχη στους κύκλους των μουσικόφιλων και των μουσικοκριτικών μεταξύ εκείνων που υποστήριζαν τις ρηζικέλευθες καινοτομίες που εισήγαγε ο Wagner και εκείνων που προτιμούσαν ένα πιο συντηρητικό μουσικό ιδίωμα, ακολουθώντας τον δρόμο που είχε χαράξει ο Brahms. Η μοίρα έφερε τον νεαρό Rott να βρίσκεται στο «στρατόπεδο» των Βαγκνερικών, έχοντας γίνει μέλος από το 1876 της Akademischer Wagnerverein και έχοντας παρακολουθήσει την ίδια χρονιά το πρώτο Festival Bayreuth.

Η ζωή του Rott διασταυρώθηκε με εκείνη του Mahler (1860–1911) από το 1875, όταν και ο δεύτερος εισήλθε στο Ωδείο της Βιέννης και συγκατοίκησαν στο ίδιο δωμάτιο και μαζί παρακολούθησαν τον καθηγητή Krenn για δύο ακαδημαϊκά έτη.⁶ Το 1878, απονεμήθηκε στον Mahler το πρώτο βραβείο στον διαγωνισμό σύνθεσης, ενώ ο Rott απέτυχε, έχοντας παρουσιάσει το πρώτο μέρος της Πρώτης Συμφωνίας του. Τα μέλη της κριτικής επιτροπής ξέσπασαν σε

ηχηρά και ειρωνικά γέλια. Ενδεικτική της υποστήριξης και της ενθάρρυνσης εκ μέρους του δασκάλου του είναι και η συνηγορία τού συνήθως δειλού Bruckner που ύψωσε το ανάστημά του και απηύθυνε αυτά τα λόγια στην επιτροπή εξετάσεων: «Μη γελάτε, κύριοι, από αυτόν τον νέο θα ακούσετε σπουδαία πράγματα!».⁴ Παρά την παρέμβαση αυτή, η κριτική ήταν πολύ σκληρή για να την αντέξει ο νέος και ευαίσθητος Hans Rott.^{7*} Είναι προφανές ότι ο νεαρός Mahler είχε εντυπωσιασθεί αφάνταστα από το ταλέντο του συμμαθητή του. Φαίνεται ότι είχε μιλήσει για αυτόν τόσο στη γυναίκα του Alma όσο σε τρεις από τους πρώιμους βιογράφους του (Paul Stefan, Richard Specht και Natalie Bauer-Lechner), όπως αποδεικνύεται από τις αναφορές και των τεσσάρων αυτών προσώπων στον για πολύ καιρό ξεχασμένο Hans Rott στα κείμενά τους για τον Mahler.⁸ Το καλοκαίρι του 1900 πήρε μαζί του στις διακοπές τη Συμφωνία του Rott, σκοπεύοντας σε μια πιθανή της εκτέλεση σε συναυλία από τη Φιλαρμονική της Βιέννης και σχολίασε στη Natalie Bauer-Lechner, κολακευτικά τόσο το έργο όσο και τον συνθέτη, που αισθανόταν δικό του άνθρωπο.^{8,9**} Το 1880 υπήρξε κρίσιμη χρονιά για τον Rott. Ολοκλήρωσε τη Συμφωνία του τον Ιούνιο και την υπέβαλε στον διαγωνισμό για το βραβείο Beethoven μαζί με τη σύνθεσή του «Ποιμενικό Πρελούδιο». Σε μια από τις υποχρεωτικές επισκέψεις του στα μέλη της κριτικής επιτροπής, ο ίδιος ο Brahms μάλλον θεωρώντας ότι τα έργα δεν μπορεί να τα έχει συνθέσει αυτός ο νεαρός υποψήφιος, σε μια επίδειξη ισχύος, απευθύνθηκε στον νεαρό συνάδελφό του λέγοντάς του «να ασχοληθεί με κάτι άλλο και όχι με τη μουσική». Η ίδια αποκαρδιωτική διάψευση ήλθε και από τον Hans Richter, διευθυντή της Φιλαρμονικής της Βιέννης, στον οποίο επίσης έπαιξε το έργο του ελπίζοντας σε μια εκτέλεσή του. Ο μαέστρος επαίνεσε το έργο του αλλά δεν δέχθηκε να το παρουσιάσει επί σκηνής. Η οικονομική του κατάσταση ήταν δύσκολη αλλά χάρη στον φίλο του Friedrich

Seemüller πέρασαν ειρηνικό καλοκαίρι στην εξοχή στην Κάτω Αυστρία. Τον 22χρονο μουσικό απασχολούσαν όχι μόνο η μελλοντική σταδιοδρομία του αλλά και η έλλειψη οικογενειακής στοργής και ένας άτυχος έρωτας με μια νέα, τη Louise, την οποία ήθελε να σώσει από έναν γάμο, στον οποίο την πίεζαν οι δικοί της. Πιθανότατα ήταν η μοναδική σχέση της ζωής του και υπήρξε ένας σοβαρός λόγος για τον οποίο δεν ήθελε να αφήσει τη Βιέννη.⁵

Τα χειρότερα δεν είχαν έρθει όμως ακόμη. Το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς ο Rott, αναγκάστηκε για βιοποριστικούς λόγους να δεχτεί τη θέση διευθυντή της χορωδίας Concordia στην Αλσατία. Ενώ ταξίδευε με το τρένο, απείλησε με το πιστόλι του έναν συνεπιβάτη του που του ζήτησε φωτιά λέγοντας πως ο Brahms είχε γεμίσει το βαγόνι με δυναμίτη. Ο νεαρός συνθέτης μεταφέρθηκε στην Ψυχιατρική Κλινική του Γενικού Νοσοκομείου της Βιέννης με τη διάγνωση «παράνοια, μανία καταδίωξης με ψευδαισθήσεις».¹⁰ Τον Φεβρουάριο του 1881, σε ηλικία 23 ετών, μεταφέρθηκε στο Επαρχιακό Φρενοκομείο της Κάτω Αυστρίας. Εκεί, συνέχισε να συνθέτει, όμως κατέστρεψε τελικά ό, τι έγραψε υπό αυτές τις συνθήκες, θεωρώντας το άνευ αξίας, όπως το σεξτέτο για έγχορδα. Σώζονται όμως μερικές από τις σημειώσεις του, τις οποίες συνέλεξαν και διατήρησαν προσεκτικά οι φίλοι του, ο φιλόλογος Joseph Seemüller και ο αρχαιολόγος Friedrich Löhr,¹¹ όπου αναφέρει τον φόβο του μήπως «χάσει το μυαλό του» από την αυξανόμενη μοναξιά, τον πόνο της έλλειψης οικογένειας και την έλλειψη αγάπης, εφόσον για χάρη της συνέ-

*Στο συμβάν αυτό αναφέρεται και η Alma Mahler: Ο Mahler κέρδισε το πρώτο βραβείο σύνθεσης. Ο συμμαθητής και φίλος του Hans Rott, ένας εξαιρετικά προικισμένος μουσικός, απέτυχε. Ο Mahler επέστρεψε στο σπίτι και τους πληροφόρησε με υπερηφάνεια για το βραβείο του. Η μητέρα του συγκινημένη είπε «Όλα καλά αλλά η εργασία του Rott ήταν καλύτερη από τη δική σου».⁷

**Γράφει ο Mahler: *Μια μουσική ιδιοφυΐα που πέθανε χωρίς αναγνώριση στο κατώφλι της σταδιοδρομίας του. Το τι έχασε η μουσική δεν μπορεί να εκτιμηθεί. Η Πρώτη Συμφωνία του που την έγραψε νεότερος, σε ηλικία μόλις 20 ετών τον τοποθετεί τόσο ψηλά ώστε να τοποθετείται, χωρίς υπερβολή, στους ιδρυτές της Νέας Συμφωνίας, σύμφωνα με τη θεώρησή μου. Είναι αλήθεια ότι δεν έχει πραγματοποιήσει εδώ όλους τους στόχους του. Μοιάζει με κάποιον που παίρνει φόρα για τη μακρότερη δυνατή ρίψη αλλά δεν φθάνει ακριβώς στο επιθυμητό σημείο. Αλλά γνωρίζω πού κατευθυνόταν. Ο εσωτερικός του κόσμος είναι τόσο κοντά στον δικό μου, ώστε να αποτελούμε δύο καρπούς από το ίδιο δέντρο που τα έθρεψε το ίδιο χώμα και ο ίδιος αέρας. Θα μπορούσε να σημαίνει απείρως πολλά για μένα και ίσως οι δύο μας να είχαμε εξαντλήσει το περιεχόμενο των νέων καιρών που ανέτειλαν για τη μουσική».^{8,9}*

θετε. Τον Ιούνιο του 1884, πριν να συμπληρώσει τα 26 του χρόνια, ο H. Rott πέθανε από φυματίωση. Οι βιογράφοι του H. Rott επισημαίνουν κριτικά για τον διευθυντή του ιδρύματος, τον καθηγητή Theodore Meynert,^{11,12*} ότι από τα αρχεία διαπιστώθηκε υψηλός αριθμός θανάτων από «φυσικά αίτια» σε νέους νοσηλευόμενους χωρίς σαφή σωματικά προβλήματα, ενδεικτικός ενός μέτριου επιπέδου υγιεινής, όσο και τη δύσκολη συνεργασία του με το προσωπικό του ιδρύματος.⁵

Την κηδεία του παρακολούθησε όχι μόνο ο αγαπημένος του δάσκαλος Bruckner αλλά και κατά τραγική ειρωνεία ο Brahms στο κοιμητήριο Zentral-Friedhof στη Βιέννη.¹³

Η αλήθεια είναι ότι ο Rott, αν και άφησε πίσω του ελάχιστα έργα και μόλις μια ολοκληρωμένη συμφωνία, πρόλαβε να σηματοδοτήσει την έναρξη ενός νέου μουσικού ιδιώματος, του οποίου φυσικά κορωνίδα αποτελούν οι συμφωνίες του Mahler.¹⁴ Παρά το γεγονός ότι ο τελευταίος γνώριζε πολύ καλά το έργο του Rott, (το οποίο και τον επηρέασε βαθύτατα),¹⁵ το ευρύ κοινό είχε λησμονήσει το όνομα αυτό μέχρι πρόσφατα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η πρώτη παρουσίαση της συμφωνίας του έγινε το 1989 στο Cincinnati, από τη Cincinnati Philharmonia Orchestra με διευθυντή τον Gerhard Samuel (ο οποίος πραγματοποίησε και την πρώτη ηχογράφηση) περισσότερο από έναν αιώνα αφότου γράφτηκε. Το Πανεπιστημιακό Ωδείο του Cincinnati διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάδυση του έργου από

τα ράφια της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αυστρίας.¹⁶ Η υποδοχή του έργου ήταν πολύ θερμή και έκτοτε πολλές συναυλίες περιλαμβάνουν την Πρώτη Συμφωνία (που επονομάζεται και η Μόνη Συμφωνία). Μια απλή ακρόασή του αρκεί για να πείσει και τον πλέον δύσπιστο ότι ο συνθέτης του υπήρξε πράγματι μια μουσική ιδιοφυΐα, ενώ ένας προσεκτικός ακροατής θα μπορούσε να εντοπίσει πόσα θέματα έχει «δανειστεί» ο Mahler από τον Rott^{14,17} αλλά και να ενεργοποιήσει τη φαντασία για την πορεία του συνθέτη αν δεν είχε αντιμετωπίσει το τραγικό αυτό πεπρωμένο. Οι σύγχρονες πολλαπλές ηχογραφήσεις του σωζόμενου έργου του ενισχύουν την αναγνώριση που άργησε τόσο πολύ.^{18,19}

Η γενοκτονία των Αρμενίων και η ψυχική υγεία του Komitas Vardaret (1869–1935)

Άλλη μια άγνωστη και τραγική ιστορία μουσικού που παρουσίασε ψυχική νόσο, είναι αυτή του Αρμένιου συνθέτη, μουσικολόγου και ιερέα Κομιτάς Βαρνταπέτ, (στα αρμένικα Միսիսիս), με αληθινό όνομα Soghomon Gevorki Soghomonyan. Γεννημένος στην Κιουτάχεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 8/10/1869 από καλλίφωνους γονείς που ασχολούνταν με τη μουσική, έμεινε ορφανός από μητέρα όταν συμπλήρωσε τον πρώτο χρόνο ζωής και από πατέρα δέκα χρόνια αργότερα. Το έμφυτο ταλέντο του για το τραγούδι του εξασφάλισε μια θέση στη Σχολή του Πατριαρχείου της Αρμενίας στην πόλη Ετσμιατζίν. Το 1893 αποφοίτησε και έγινε μοναχός, παίρνοντας το όνομα Κομιτάς.* Δύο χρόνια αργότερα χειροτονήθηκε ιερέας (Βαρνταπέτ). Το μεγάλο μουσικό του ταλέντο δεν μπορούσε να περιοριστεί στα μικρά όρια του Ετσμιατζίν και έτσι, με τη σύμφωνη γνώμη του Καθολικού πατριάρχη Gevork IV, έφυγε το 1896 με υποτροφία για το Βερολίνο, για να ολοκληρώσει τις μουσικές του σπουδές.²⁰

Στη Γερμανία τελειοποίησε την τεχνική του κι ήρθε σε επαφή με τη δυτική μουσική, μελετώντας σύνθεση και θεωρία στο Ωδείο του καθηγητή Richard Schmidt και μουσικολογία στο Πανεπιστήμιο Friedrich Wilhelm.

*Ο καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Βιέννης Theodore Maynert (1833–1892) θεωρείται από τους θεμελιωτές της έρευνας του κεντρικού νευρικού συστήματος. Ανάμεσα στους μαθητές ή συνεργάτες του συγκαταλέγεται πλειάδα μεγάλων ερευνητών όπως οι P. Flechig, C. Wernicke, A. Forel. Ο S. Freud υπήρξε επίσης μαθητής του και εργάστηκε στο ιστοπαθολογικό εργαστήριό του. Επιστρέφοντας ο Φρόντ από τη Γαλλία και την κλινική του J.M. Charcot, οι απόψεις του για τη χρήση της ύπνωσης και η πορεία του προς τη διαμόρφωση της ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής τον έφεραν σε ευθεία σύγκρουση με τον Meynert θιασώτη της οργανικής αιτιολογίας των ψυχικών παθήσεων. Η έννοια της *amentia*,¹¹ που επεξεργάστηκε ο Th. Meynert το 1990 για να περιγράψει το οξύ ψευδαισθητικό παραλήρημα που ερμήνευε με οργανικά αίτια, χρησιμοποιήθηκε αργότερα από τον Φρόντ και τους επιγόνους του ερμηνεύοντάς την όμως με όρους συμβατούς με την ψυχαναλυτική θεωρία.¹²

*Πιστός στην αρμενική θρησκευτική παράδοση, σύμφωνα με την οποία οι νέοι μοναχοί παίρνουν το όνομα παλιών γνωστών προσωπικοτήτων, έλαβε το όνομα Κομιτάς, ενός Αρμένιου Καθολικού Πατριάρχη και θρησκευτικού ποιητή του 7ου αιώνα.

Επέστρεψε το 1899 στο Ετσμιατζίν και διοργάνωσε πολλές συναυλίες με παραδοσιακά αρμενικά τραγούδια, τα οποία είχε αρχίσει να συλλέγει από τα μαθητικά του χρόνια, και συνέχισε να τα καταγράφει εκδίδοντας μια συλλογή από περίπου 4000 τραγούδια. Πολλά από αυτά μεταφέρθηκαν στο Αρμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης λόγω των προσωπικών περιπετειών του (τη νόσο και τον εγκλεισμό του) και χάθηκαν ή πωλήθηκαν. Ο μουσικολόγος Robert Atayan κατάφερε να συγκεντρώσει στα Αρχεία του Erevan μόλις 1200 από αυτά, που είχαν επισύρει τον διεθνή θαυμασμό.^{20*} Το πιο γνωστό του έργο είναι το Badarak (Θεία Λειτουργία), την οποία είχε αρχίσει να συνθέτει από το 1892 και που θεωρείται μέχρι σήμερα η σπουδαιότερη στην Αρμενική Εκκλησία.²¹ Από το 1910 ζούσε και εργαζόταν στην Κωνσταντινούπολη μέχρι την 24η Απριλίου 1915 που ξεσπά το δράμα της γενοκτονίας των Αρμενίων. Περίπου 1.500.000 άνθρωποι σφάζονται, εξορίζονται και βασανίζονται. Ο Κομιτάς είναι ένας από τους πολλούς διανοούμενους που συλλαμβάνονται από την τουρκική μυστική αστυνομία. Υφίσταται εκτόπιση στο Changr της Βόρειας Ανατολίας μαζί με άλλους ποιητές, ζωγράφους κι επιστήμονες. Μετά από παρέμβαση Τούρκων φίλων και θαυμαστών του, αλλά και του ίδιου του Αμερικανού πρεσβευτή, Henry Morgentau, απελευθερώνεται και επιστρέφει στην Κωνσταντινούπολη.²²

Τίποτα όμως δεν ήταν πια όπως πριν, ούτε για τους συμπατριώτες του, ούτε για τον ίδιο και η υγεία του είχε κλονιστεί ανεπανόρθωτα. Αρχικά εισάγεται στο ψυχιατρικό τμήμα του νοσοκομείου La Paix (Lape Hastanesi),** στο Σισλί (Σιζίλι) της Κωνσταντινούπολης και αργότερα σε ψυχιατρική κλινική στο Παρίσι – αρχικά, το 1919, σε μονάδα του ψυχιατρικού νοσοκομείου Ville Envar κι έπειτα του Villejuif, όπου και πέθανε το 1935. Τον επόμενο χρόνο η τέφρα του μεταφέρθηκε στο Ερεβάν και το 1950 ακολούθησαν τα χειρόγραφα του. Η διάσωση της μουσικής πολιτιστικής κληρονομιάς των Αρμενίων πιστώνεται στον μεγάλο αυτό εθνομουσικολόγο, χωρίς τη συνεχή φροντίδα του οποίου θα είχε οριστικά χαθεί το μεγαλύτερο μέρος ως επακόλουθο της γενοκτονίας. Το όνομά του

φέρει το Κρατικό Ωδείο του Ερεβάν, στην πρόσοψη του οποίου βρίσκεται ο ανδριάντας του.²³

Εβδομήντα πέντε χρόνια μετά τον θάνατό του, τόσο η ψυχική του νόσος όσο και η αιτία του θανάτου του παραμένουν σκοτεινά. Ετέθη η διάγνωση της σχιζοφρένειας, αλλά στις μέρες μας, ορισμένοι μελετητές και βιογράφοι του, κυρίως οι αρμενικές ιστορικές πηγές, τείνουν προς μια αναιρέση της αρχικής αυτής διάγνωσης. Η ψυχίατρος Louise Fauve – Hovhannissian στη διδακτορική της διατριβή (1991) σχετικά με τη νόσο του Κομιτάς ισχυρίζεται πως ο συνθέτης δεν έπασχε από σχιζοφρένεια ούτε από συμπτώματα τριτογενούς σύφιλης αλλά από μετατραυματική διαταραχή.²⁴ Μαρτυρίες φίλων του αναφέρουν όμως ότι στον τόπο εξορίας σε μια επιμνημόσυνη δέηση ξέσπασε σε ηχηρά γέλια, συμπεριφορά που τρόμαξε τους παρευρισκόμενους και αργότερα θεωρήθηκε ως το σημείο μηδέν της τραγικής πορείας προς τη νόσο. Αμέσως μετά την επιστροφή του από το Changr, παρουσίασε κατάθλιψη και ύστερα από ένα διάστημα μικρής βελτίωσης υποτροπίασε το φθινόπωρο του 1916. Μεταφέρθηκε σε ένα νοσοκομείο της Κωνσταντινούπολης και τρία χρόνια αργότερα στο Παρίσι. Στο ταξίδι αυτό (για να εισαχθεί σε ψυχιατρικό νοσοκομείο με τη διάγνωση της «αυξημένης νευρικής ερεθισιμότητας»), συνοδευόταν από τον φοιτητή Gevorg Kamlayagan επιφορτισμένο με τη φροντίδα του, ενώ τον είχαν πείσει ότι σκοπός του ταξιδιού ήταν μια ανακοίνωση στο συνέδριο της International Music Association. Ο φίλος του στο Παρίσι Arshak Chopanian που τον συνόδευσε στην πόλη και επιστάτησε στην εισαγωγή του στο νοσοκομείο, διηγήθηκε ότι ο συνθέτης δεν αντέδρασε και ότι μέχρι το τέλος της ζωής του έδειχνε την ίδια αδιαφορία για τη μοίρα του.²⁵

*Λέγεται πως σε μία από τις πολλές συναυλίες που διοργάνωσε ο Κομιτάς, ο Claude Debussy του είπε «Γονατίζω μπροστά σας, πάτερ».²⁰

**Το νοσοκομείο La Paix ιδρύθηκε το 1858, στο τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου από τον σουλτάνο Abdülmecid I και παραχωρήθηκε στο νοσοκομειακό τάγμα μοναχών του St. Vincent de Paul, που το λειτουργούν ως σήμερα. Αρχικά ήταν στρατιωτικό νοσοκομείο για Γάλλους και Οθωμανούς στρατιώτες και στη συνέχεια δέχτηκε ασθενείς, ανάπηρους, θύματα επιδημιών και ορφανά. Την τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα ανέπτυξε ψυχιατρικό τμήμα, στο οποίο, τη δεκαετία του 1910, εργαζόταν και ο ψυχίατρος Κωνσταντίνος Κώνος (C. Conos). Εξακολουθεί να λειτουργεί σήμερα, ως ψυχιατρικό και γηριατρικό νοσοκομείο.

Έχει γραφεί ότι υπήρξαν προηγούμενες νοσηλείες του σε νοσοκομεία της Τουρκίας και της Ρωσίας ήδη από το 1898 (σε ηλικία 19 ετών), αλλά η πληροφορία είναι πιθανότατα ανακριβής διότι τότε σπούδαζε στο Βερολίνο και η παραμονή του εκεί τεκμηριώνεται και από την αλληλογραφία του, που έχει διασωθεί. Σχετικά με τη συμπεριφορά του μέσα στο ίδρυμα, στο οποίο έγινε δεκτός σε ηλικία 47 ετών, η τάση απομόνωσης και η επίμονη σιωπή του δεν θεωρήθηκαν από τον ψυχίατρό του ως σύμπτωμα ψυχικής νόσου. Η Dr Fauve-Hovhannisian αναρωτιέται για τον λόγο της απαγόρευσης επισκέψεων χωρίς την άδεια μιας αρμενικής Επιτροπής Αρωγής και υποστηρίζει, με σημερινά κριτήρια, ότι η ενδεδειγμένη θεραπεία θα ήταν η επιστροφή του σε ένα οικείο για αυτόν περιβάλλον και όχι η παραμονή του σε ένα ψυχιατρείο σε μια ξένη χώρα, μακριά από τους φίλους του και με το εμπόδιο της μέτριας γνώσης της γαλλικής γλώσσας ανάμεσα σε αυτόν και τον θεράποντα γιατρό του, Maurice Ducostet.²⁴

Το 1999 εκδόθηκε το βιβλίο «Κομίτας, ένας θαυμάσιος άνθρωπος» (Komitas, a Miracle Man), όπου ο συγγραφέας του Khachik Safarian συγκεντρώνει απόψεις συγχρόνων του που τον συνάντησαν κατά τη διάρκεια της νόσου του. Ένας από τους μαθητές του, ο Vardan Agkul καταθέτει ότι μετά από την επιστροφή του από την εξορία ο δάσκαλός τους φαινόταν νευρικός, ξεκίνησε μια απεργία πείνας πίνοντας μόνο τσάι, διακήρυξε σε μια συγκέντρωσή τους ότι είναι ο Ιησούς. Ο γιος του φίλου του Komitas, Buzand Kechian, διηγείται ότι όταν τον κάλεσε κοντά στον άρρωστο πατέρα του, ο συνθέτης έλεγε ότι τον παρακολουθούσαν Τούρκοι χαφιέδες και αστυνομικοί και διήνυσαν μια απόσταση δέκα λεπτών σε διάστημα αρκετών ωρών, διότι ακολουθούσαν πολλά και ελικοειδή μονοπάτια για να ξεφύγει από τους διώκτες τους. Ο φίλος του στην Κωνσταντινούπολη Levon Mesrop, που φιλοξένησε τον Komitas αμέσως μετά την επιστροφή του από την εξορία με υπόδειξη του Dr Torgomian για «να αποσπάσει το μυαλό του από τις λύπες» διηγείται ότι κρυβόταν κάτω από το τραπέζι από όπου αναπηδούσε με άγριες κραυγές, έσβηνε τα κεριά στο δωμάτιό του προτιμώντας το σκοτάδι και τρομάζοντας το υπηρετικό προσωπικό. Με σύμφωνη γνώμη των ιατρών Torgomian και Conos (Κώνος) μεταφέρθηκε στο ψυχιατρείο. Εκεί τον επισκέφθηκε ο Vaghinak, γιος του φίλου του Smbat, που υπήρξε θύμα της γενοκτονίας, αλλά ο συνθέτης δεν φάνηκε να τον αναγνωρίζει. Αφού απείλησε

ότι δεν θα άφηνε τους δολοφόνους να σκοτώσουν τον φίλο του, έδωσε τον γιο κραυγάζοντας ότι δεν τον ξέρει. Μια άλλη επίσκεψη τον 1921 από τον καλλιτέχνη Rapos Terlemezian προσθέτει τις ίδιες εντυπώσεις, αφού ο Komitas έδειχνε αδιάφορος για την πατρίδα του ή την τέχνη του και σε επόμενη επίσκεψη του αρνήθηκε να εκστομίσει έστω και μία λέξη.^{24,26}

Συζήτηση

Στην καλλιτεχνική έκφραση, η συσχέτιση της δημιουργικής διαδικασίας με έντονες συγκινησιακές καταστάσεις, με την κατάθλιψη, αλλά και σαφείς ψυχικές διαταραχές έχει συζητηθεί ευρύτατα και έχει θέσει ερωτήματα που δεν έχουν απαντηθεί πλήρως, τόσο από την Ψυχιατρική, όσο και την Ψυχανάλυση.²⁷⁻²⁹ Η συζήτηση γίνεται πολυπλοκότερη αν επεκταθούμε στη σχέση της καλλιτεχνικής δημιουργίας με τις χαρακτηρισολογικές ιδιαιτερότητες (είναι γνωστές οι εκκεντρικότητες πολλών καλλιτεχνών) ή και τις σαφείς διαταραχές προσωπικότητας.^{27,29}

Οι ψυχολογικές ιδιαιτερότητες αλλά και κάποια νοσηρά φαινόμενα μπορούν για καιρό να συνυπάρχουν με την καλλιτεχνική ή πνευματική δημιουργία, ενώ και μετά την εκδήλωση μιας σοβαρής ψυχικής νόσου μπορεί να εξακολουθήσει η δημιουργική δραστηριότητα παράλληλα με τα νοσηρά φαινόμενα, για όσο καιρό τα συμπτώματα αλλά και οι συνθήκες της ζωής δεν λειτουργούν ισοπεδωτικά για τον καλλιτέχνη.³⁰⁻³²

Ο προβληματισμός αυτός έχει τεκμηριωθεί ευρύτερα σε ό,τι αφορά στους συγγραφείς και στους εικαστικούς και πολύ λιγότερο τους μουσικοσυνθέτες. Ο λόγος είναι ότι, ειδικά στους συγγραφείς και τους εικαστικούς, το προϊόν της δημιουργίας τους εμπεριέχει περισσότερο αναγνωρίσιμα στοιχεία για την ψυχολογική τους κατάσταση. Στους μουσικούς, δεν είναι δυνατόν, εκτός ακραίων περιπτώσεων, να αντλήσουμε τέτοια στοιχεία από το μουσικό τους έργο και βασιζόμαστε σε βιογραφικό, αυτοβιογραφικό ή επιστολικό υλικό. Ένα κοινό στοιχείο στη ζωή των μουσικών συνθετών, με πιθανές ψυχολογικές συνέπειες, είναι ότι οι εκδηλώσεις του μουσικού τους ταλέντου εμφανίζονται σε πολύ μικρή ηλικία, ενώ είναι μάλλον ασυνήθιστη η όψιμη εμφάνιση. Εάν η «μουσική ευφυΐα» εμπεδώνεται νωρίτερα από ό,τι στις άλλες τέχνες και ένας μελλοντικός συνθέτης έχει δείξει την επιλογή και την ικανότητά του σε

αυτή τη μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης όταν δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, η πρώιμη αφοσίωση και η επένδυση άφθονου χρόνου, από την παιδική ηλικία, στην απόκτηση μουσικών δεξιοτήτων τον απομακρύνει από τις συνηθισμένες δραστηριότητες των συνομηλίκων του και συνεπώς έξω από τις συνήθεις διαδικασίες ωρίμανσης μέσω συμμετοχής στη κοινωνική ομάδα.¹

Οι περιπτώσεις διάσημων συνθετών κλασικής μουσικής που παρουσίασαν μείζονα ψυχοπαθολογικά φαινόμενα είναι σχετικά ολιγάριθμες, καθώς οι βιογραφικές πληροφορίες δεν τεκμηριώνουν με ασφάλεια μια διάγνωση. Παρά τις έρευνες και τις ανταλλαγές απόψεων των ειδικών (ψυχιάτρων, μουσικολόγων, μουσικών κριτικών) συχνά παραμένουν ασαφείς οι ακριβείς διαγνώσεις και πολλές αντικρουόμενες πληροφορίες συσκοτίζουν την εικόνα. Η διανοητική έκπτωση του Maurice Ravel,³³ τα νευρολογικά συμπτώματα μιας σειράς συνθετών, η κατάθλιψη και οι ακουστικές παραισθήσεις στη νότα «λα» του Robert Schumann που εναλλάσσονταν με περιόδους πυρετώδους ρυθμού εργασίας,³⁴ η νέα προτεινόμενη θεώρηση της έντονης βωμολοχίας και των λεκτικών και κινητικών εκρήξεων του Wolfgang Amadeus Mozart ως μέρος συνδρόμου Gilles de la Tourette,³⁵ τα παρατεταμένα διαστήματα κατάθλιψης του Sergei Rachmaninoff³⁶ και του Alexander Scriabin,³⁷ οι απόπειρες αυτοκτονίας του Schumann,³⁸ του Berlioz^{36,39} και άλλων συνθετών, οι ακουστικές παραισθήσεις του Smetana⁴⁰ σηματοδοτούν την παρουσία έντονων ενδοψυχικών συγκρούσεων, αν όχι σαφών διαταραχών, σε αυτές τις λαμπρές διάνοιες.

Μπορούμε να σκεφτούμε ότι, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, η επιρρέπεια της Ρομαντικής Σχολής σε ακραίες συναισθηματικές συγκινήσεις έβαζε σε δοκιμασία τις εύθραυστες και ευαίσθητες ιδιοσυγκρασίες των συνθετών. Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι η ύπαρξη συναισθηματικής ή και διπολικής διαταραχής μπορεί άλλοτε να αποτελεί εμπόδιο και άλλοτε να διοχετεύεται στη δημιουργικότητα, γενώντας και τον προβληματισμό αν η κατάθλιψη μετουσιώνεται σε νότες.⁴¹ Η σύγχρονη νευροεπιστήμη αναζητεί τον τρόπο σύνδεσης της ψυχικής νόσου με τον προικισμένο με μουσική ευφυΐα εγκέφαλο και με τη βοήθεια των νέων δεδομένων (γονιδίωμα, χαρτογράφηση του εγκεφάλου) και εμφανίζονται συνεχώς

ανακοινώσεις σχετικές με το θέμα, ενδεικτικές του ενδιαφέροντος που υπάρχει.⁴²

Οι βιογραφίες των δύο συνθετών που παρουσιάζουμε εμφανίζουν ομοιότητες και διαφορές. Έμειναν και οι δύο ορφανοί από πολύ μικρή ηλικία και μεγάλωσαν σε δύσκολες συνθήκες, ο δεύτερος μάλιστα σε εκκλησιαστικά ιδρύματα. Η πρώιμη απουσία μητρικής φροντίδας, τα ελλείμματα στη γονεϊκή φροντίδα αποτελούν παράγοντα ψυχικής ευαλωτότητας, και μπορούν, να συντελέσουν στην εμφάνιση ψυχικής νόσου σε συνέργεια με βιολογικούς παράγοντες ευαλωτότητας. Πολύ περισσότερο αν στη συνέχεια συνδυαστούν με ισχυρές περιβαλλοντικές πιέσεις, όπως τις ψυχολογικές ματαιώσεις και την οικονομική ανέχεια.^{27,28}

Μια ενδεχόμενη κληρονομική επιβάρυνση από ευαίσθητους καλλιτέχνες γονείς και στους δύο αυτούς συνθέτες, εδώ δεν μπορεί να τεκμηριωθεί.

Η ευαίσθητη φύση του νεαρού Rott αφού πρώτα χρειάστηκε ν' αντιπαλέψει τις δύσκολες οικονομικές καταστάσεις μετά την απώλεια και του πατέρα του, συνεχίζοντας συγχρόνως την απαιτητική μουσική του εκπαίδευση, δεν άντεξε αφενός τη σκληρή και άδικη κριτική στο έργο του και αφετέρου την αναγκαστική μετακίνηση από τη γενέθλια πόλη του, όπου κατοικούσε και η μοναδική γυναίκα που αγάπησε. Η απομάκρυνση από το οικείο περιβάλλον αποτελεί επίσης σημαντικό επιβαρυντικό παράγοντα για έναν ευαίσθητο ψυχισμό.^{43,44}

Ο Rott στη Βιέννη γνώρισε την απόρριψη και την αποδοκιμασία, ενώ βρισκόταν στα πρώτα βήματα μιας σταδιοδρομίας που προμηνυόταν λαμπρή. Ιδιαίτερα επώδυνη πρέπει να υπήρξε η γνωριμία του με τον Brahms, ο οποίος απέρριψε συνολικά το έργο του και τον συμβούλευσε να εγκαταλείψει τη σύνθεση. Αργότερα, το παραλήρημά του είχε αυτόν ως διώκτη, δηλαδή το τελευταίο πρόσωπο που αποθάρρυνε βάνουσα τις ελπίδες του.^{42,45} Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την αρχική κλινική του εικόνα ως ένα οξύ ψυχωσικό επεισόδιο, που θα μπορούσε να έχει καλύτερη πρόγνωση αν είχε τη δυνατότητα μιας πιο ολοκληρωμένης φροντίδας και όχι αποκλειστικά ότι μπορούσε να προσφέρει η ιδρυματική πραγματικότητα των ψυχιατρικών νοσοκομείων της εποχής, που μάλλον συνετέλεσαν στη βαθύτερη αποδιοργάνωσή του, παράλληλα με τη βίαιη αποκοπή από τον κόσμο του. Αν η μουσική δημιουργία ήταν το κέντρο

της ζωής και των δύο αυτών συνθετών, καλύπτοντας πιθανά χάσματα στη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους, οι ιδρυματικές συνθήκες διαβίωσης και η νόσος δεν μπορούσαν να επιτρέψουν μια (απαιτητική) δημιουργική απασχόληση. Για τον H. Rott γνωρίζουμε ότι κατέστρεφε ό,τι συνέθεσε στο ψυχιατρικό νοσοκομείο, ως τον σύντομο θάνατό του.

Σχετικά με τον Komitas Vardapet, η πρώιμη απώλεια της μητέρας αλλά και του πατέρα σε τρυφερή ηλικία, οδήγησαν στην υποδοχή του από (εκκλησιαστικό) ίδρυμα, όπου συνδυάζονται οι πιεστικές ιδρυματικές συνθήκες με την προστασία και την εκπαίδευση. Υπάρχουν αντικρουόμενες πληροφορίες για μια πιθανή νοσηλεία του, με εικόνα σχιζοφρένειας, σε ηλικία 19 ετών, που θα αιτιολογούσε την επανεμφάνιση της νόσου μετά από τον σοβαρό κλονισμό που προκάλεσε, μετέπειτα, η φρίκη που έζησε ο συνθέτης στα κάτεργα όπου μεταφέρθηκε, φρίκη ατομική αλλά και για τη μοίρα του λαού του, που με τόση ευαισθησία κατέγραφε τα τραγούδια του. Η κλινική πορεία του, μετά την επάνοδο του στην Κωσταντινούπολη, είναι συμβατή με τη σταδιακή εγκατάσταση μιας εικόνας σχιζοφρένειας, η οποία στη συνέχεια επιδεινώθηκε από την ιδρυματική πραγματικότητα των ψυχιατρικών νοσοκομείων. Αν αγνοήσουμε την αμφίβολη νοσηλεία σε ηλικία 19 ετών, η όψιμη εμφάνιση σχιζοφρένειας σε ηλικία 46 ετών είναι μεν σπάνια αλλά έχει επαρκώς καταγραφεί. Όσοι αμφισβητούν τη διάγνωση της σχιζοφρένειας και τάσσονται υπέρ της μετατραυματικής κατάρρευσης του ευαίσθητου ψυχισμού του, στηρίζονται στη σπανιότητα της όψιμης εμφάνισης της σχιζοφρένειας⁴⁶ και στην ιδιαίτερη

φρίκη της γενοκτονίας, τον προσωπικό Γολγοθά που έζησε, χωρίς όμως να αιτιολογούν τη διάρκεια και το βάθος της κατάρρευσής του. Η ιδρυματική πραγματικότητα του γαλλικού νοσοκομείου, μακριά από ό,τι υπήρξε οικείο (το οποίο είχε άλλωστε καταστραφεί), συνετέλεσε επίσης στην πλήρη απόσυρση, τον «αυτισμό» και τη σιωπή του. Λίγες είναι άλλωστε οι περιπτώσεις καλλιτεχνών που η δημιουργικότητά τους επέζησε μιας μακράς ψυχιατρικής νοσηλείας. Στην Ελλάδα έχουμε τον Γ. Χαλεπά που για δεκατέσσερα ολόκληρα χρόνια στο Ψυχιατρείο της Κέρκυρας και άλλα τόσα στην Τήνο έφτιαχνε πλήρινα προπλάσματα που συνήθως κατέστρεφε ή του τα κατέστρεφαν. Μόνο τα τελευταία του χρόνια εδραίωσε πάλι τη γλυπτική του παραγωγή, αυτή όμως η επιμονή του να πλάθει μορφές στον πηλό και όχι να αδρανεύει επέτρεψε τη σωτηρία των δημιουργικών του δυνάμεων και επέτρεψε την «αναγέννησή» του σε γεροντική ηλικία.^{47,48}

Η μεταθανάτια θριαμβευτική αναγνώριση του έργου τους αποτελεί αφενός έναν οφειλόμενο φόρο τιμής για δύο ταλαντούχους συνθέτες με τόσο σκληρή μοίρα και αφετέρου καλεί την Ψυχιατρική να μελετήσει την ιστορία της. Την καταλληλότητα ισοπεδωτικών θεραπευτικών πρακτικών, όπως η άνευ όρων και συγκεκριμένου θεραπευτικού στόχου εισαγωγή στα ψυχιατρικά νοσοκομεία και σε ό,τι αφορά στο παρόν, την εξασφάλιση στη θεωρία και στη πράξη μιας ουσιαστικής και συνολικής εκτίμησης των δυνατοτήτων και των θεραπευτικών αναγκών για κάθε ασθενή.^{49,50}

Mental disease in two classical music composers

L. Rempelakos,¹ E. Poulakou-Rebelakou,¹ D. Ploumpidis²

¹History of Medicine, Medical School, Athens University of Athens, Athens

²1st Department of Psychiatry, Eginition Hospital Medical School, University of Athens, Athens, Greece

Psychiatriki 2012, 23:344–353

A study on two neglected classical music composers suffering a not syphilitic mental disease, is attempted here, syphilis of the central nervous system being frequent in that time. A brief overview on the psychiatric ailments of many great composers reveals suicide attempts and more or less severe depression following external events. The issue of a possible relationship between mental disease and (musical) creativity can be discussed, as mood swings and a certain tendency to melancholia are frequent features of a talented brain (a fact that can also be detected in their works).

The first case presented here is Hans Rott from Austria, the beloved student of Anton Bruckner, who was considered to be at least equal to his famous classmate Gustav Mahler. The great expectations of his teacher and his friends suddenly came to an end, when he suffered a crisis of schizophrenia and was hospitalized in an insane asylum in Lower Austria. The tragic psychiatric adventure of the young musician lasted almost four years. He was diagnosed as a case of “hallucinatory insanity and “persecution mania” by the medical staff, before dying of tuberculosis, aged only 26, and having completed only one symphony and several smaller works. His name came again on surface only a century after his death, when in 1989 his Symphony in E major was discovered and premiered with great success, permitting to its creator a posthumous recognition, among Bruckner and Mahler. The second case of mental illness is that of the Armenian Komitas Vardapet. He was an orphan who grew up in theological schools and became a monk and later a priest, though he spent some years in Berlin in order to develop his musical skills. He is considered to be an authority of Armenian ecclesiastic music, introducing polyphony in the Armenian Church’s music and collecting numerous traditional songs from all parts of Armenia. In 1915, during the Armenian genocide he was deported, tortured but finally saved, due to interventions of influential friends and politicians. His mental health was destabilized and he spent almost 20 years in psychiatric hospitals in France. He never recovered from a mental disease, whose cause is still debated, as some researchers do not admit its schizophrenic character and consider it as a severe post traumatic syndrome. The issue of a mental disease in relation to artistic creation is discussed, especially concerning biographies and mental diseases of these two gifted but strangely forgotten music composers.

Key words: Schizophrenia, great composers, H. Rott, K. Vardapet, affective disorders, artistic creativeness, emotional disturbances.

Βιβλιογραφία

1. Sherwin AC. Musical creativeness and emotional disturbance. *Bull NY Acad Med* 1960, 36:55–68
2. Bözner H, Hennerici MG. Syphilis in german-speaking composers –“examination results are confidential”. *Front Neurol Neurosci* 2010, 27:61–83
3. Franzen C. Syphilis in composers and musicians-Mozart, Beethoven, Paganini, Schubert, Schumann, Smetana. *Eur J Microbiol Int Dis* 2008, 27:1151–1157
4. Banks P. Hans Rott, 1858–1884. *Music Time* 1984, 125:493–495
5. Tess J. Hans Rott (1858–1884). *The missing link between Bruckner and Mahler*. The Online Journal of the Society for Music Theory, 1999
6. Mitchell D. Gustav Mahler. *The Early Years*. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, 1980
7. Mahler A. Erinnerungen und Briefe. Bermann-Fischer Verlag, Vienna 1949. (Transl. *Gustav Mahler: Memories and Letters*). University of Washington Press, Seattle, 1971
8. Bauer-Lechner N. *Re-collections of Gustav Mahler*. Cambridge University Press, Cambridge, 1980
9. Leibnitz T. “Do not laugh, gentlemen...” On the first performance of the “Pastorale Prelude for Orchestra” by Hans Rott. RSO-Wien (cited 18.2.2000) Available from www.musikverein.at/service/d/monatszeitung/show
10. Internationale Hans Rott Gesellschaft Wien. (Cited 25.7.2007) Available from www.hans-rott.org
11. Theodore Meynert: http://en.wikipedia.org/wiki/Theodor_Meynert
12. Amentia: <http://www.answers.com/topic/amentia>
13. Hans Rott (cited 13.4.2011). Available from http://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Rott
14. McClatchie S. Hans Rott, Gustav Mahler and the “New Symphony”: New Evidence for a Pressing Question. *Music Letter* 2000, 8:392–401
15. Floros C. *Ein Vorläufer Gustav Mahlers?* - Hans Rott *Österreichische Musikzeitschrift* 1998, VI:8–16
16. Hutton ME. *Hans Rott returns to Cincinnati*. *Music in Cincinnati* (cited 19.2.2011). Available from www.musicincincinnati.com
17. Banks P. *An Early Symphonic Prelude by Mahler?* 19th-Century Music 1979 Nov, 3(2):141–149
18. Jacobson S. *Hans Rott, Symphony in E. Major*. In: CD 563 of BIS Company (Norrköping Symphony Orchestra, Leif Segerstam, 1992)
19. Markowsky J. Hans Rott. In: *CD of Arte Nova Company* (München Rundfunkorchester, Sebastian Weigle, 2004)
20. Soulahian Kuyumjian R. *Arceology of Madness: Komitas, Portrait of an Armenian Icon*. Gomidas Institute, Princeton, NJ, 2001
21. Poladian S. Komitas Vardapet and his contribution to Ethnomusicology. *Ethnomusicology* 1972, 16:82–97
22. Morgentau H. *Ambassador Morgentau's Story*. New Age, New York, 1975
23. Gulbekian E. *Komitas - Vardapet*. Curzon Press, Richmond, 1998
24. *Komitas' illness: Myths and Reality*. Available from: www.komitas.am/eng/illness.htm
25. *Virtual Museum of Komitas Vardapet*. Available from: (www.komitas.am/eng/index_eng.php)

26. Church M. *Komitas Vardapet, forgotten folk hero*. The Guardian, (cited 21.4.2011) Available from www.guardian.co.uk/music/2011/apr/21/komitas-vardepet-folk-music-armenia
27. Παπαδημητρίου ΓΝ. *Ταλέντο και Τέχνη, Αισθητικά και συναφή ψυχιατρικά μελετήματα*. Β' Έκδοση, Επιμ.: Δ. Ζουμπουλάκη. Επικαιρότητα, Αθήνα, 2006
28. Kyaga S, Lichtenstein P, Boman M, Hultman C, Långström N, Landen M. Creativity and mental disorder: family study of 300.000 people with severe mental disorder. *Br J Psychiatry* 2011, June 8, 2011,doi: 10.1192/bjp.bp.110.085316
29. The causes of schizophrenia: <http://www.schizophrenia.com/hypo.php>
30. Πουλάκου-Ρεμπελάκου Ε, Τσιάμης Κ, Πλουμπίδης Δ. «Ήχοι και απόηχοι του ψυχικού νοσήματος του Μ. Μητσάκη στην πεζογραφία του. Πρώιμες ανιχνεύσεις διαταραχών του στις σελίδες του λογοτεχνικού του έργου». *Σύναψις* 12, 2009, 5:18–28
31. Mac Dougal J. *Plaidoyer pour une certaine anormalité*. Gallimard, Paris, 1978
32. Χαρτοκόλλης Π. *Ιδανικοί αυτόχειρες*. Εστία, Αθήνα, 2003
33. Amaducci I, Grassi E, Boller F. Maurice Ravel and right-hemisphere musical creativity: influence of disease on his last musical works? *Eur J Neurol* 2002, 9:75–82
34. Coleman BC. *Composers' Discord: Musicians and Mental Illness*. Washington Post Health (cited 22.12.1992) Available from: www.fhponline.org/pubs/composers_discord.html
35. Ashoori A, Jankovic J. Mozart's movements and behavior: a case of Tourette's syndrome? *Postgrad Med J* 2008, 84:313–317
36. Jamie J. *Classical Music; Though This Were Madness, Was There Yet Method in 't?* *The New York Times* (cited 7.8.1994) Available from: www.nytimes.com/1994/08/07/arts/classical-music-though
37. Wright DCF. Scriabin and Mental illness. (Cited 2010) Available from: www.wrightmusic.net/pdfs/scriabin-and-mental-illness.pdf
38. Worthen J. *Robert Schumann: Life and death of a musician*. Yale University Press, New Haven, CT, 2007
39. Wolf PL. The effects of diseases, drugs, and chemicals on the creativity and productivity of famous sculptors, classic painters, classic music composers, and authors. *Arch Pathol Lab Med* 2005, 129:1457–1464
40. Newmark J. Neurological problems of famous musicians: the classical genre. *J Child Neurol* 2009, 24:1043–1050
41. Wintersgill P. Music and melancholia. *JRSM* 1994, 87:764–766
42. Bentivoglio M. Musical skills and neural functions. The legacy of the brain of the musicians *Ann NY Acad Sci* 2003, 999:234–243
43. Πατρίκιος Ι. «Η μετανάστευσις ως ψυχοπαθολογικός παράγων» (Ιατρικά Αθήναι, 1939). Στο: Καραβάτος Αθ, Πλουμπίδης Δ, Χριστοδούλου ΓΝ (Σύντ.) *Ανθολόγιο Ελληνικών Ψυχιατρικών Κειμένων*. Βήτα Ιατρικές εκδόσεις, Αθήνα 2006, 478–489
44. Cantor-Graae E, Pedersen CB, McNeil TF, Mortensen PB. "Migration as a risk factor for schizophrenia". *Br J Psychiatry* 2003, 182:117–122
45. Weisberg RW. Genius and Madness? A Quasi-Experimental Test of the Hypothesis that Manic-Depression increases creativity. *Psychol Sci* 1994 Available from: www.jstor.org/stable/400/63136
46. Nelson B, Rawlings D. Relating Schizotypy and Personality to the Phenomenology of Creativity. *Schizophr Bull* 2010, 36:388–399
47. Παπαδημητρίου ΓΝ. *Γιαννούλης Χαλεπάς*. οπ. παρ., 538–566
48. Χ. Σαμουηλίδης. «Στο Φρενοκομείο της Κέρκυρας» και «Ενανά στο χωριό». Στο: *Γιαννούλης Χαλεπάς, Η τραγική μοίρα του μεγάλου καλλιτέχνη*. ΕΣΤΙΑ, Αθήνα, 2005:223–233, 267–273
49. Mezzich JE. Psychiatry for the Person: Articulating Medicines Science and Humanism. *World Psychiatry* 2007, 6:65–67
50. Mezzich JE, Christodoulou GN, Fulford MKW. Introduction to the Conceptual Bases of Psychiatry for the Person. *International J Pers Centr Med* 2011, 1:121–124

Αλληλογραφία: Λ. Ρεμπελάκος, Εργαστήριο Ιστορίας της Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα
Τηλ.: 210-74 62 122, 6932-699 574,
e-mail: efpoulrebel@med.uoa.gr

ΠΑΡΟΡΑΜΑ

Στο 2ο τεύχος της «Ψυχιατρικής» (Απρίλιος-Ιούνιος 2012) τόμος 23, σελίδες 117–129 στο άρθρο με τίτλο: "Cortical thickness and oscillatory phase resetting: A proposed mechanism of salience network dysfunction in schizophrenia", το σωστό όνομα του τελευταίου συγγραφέα είναι P.F. Liddle και όχι P. Francis-Liddle όπως δημοσιεύθηκε.

In the 2nd issue of "Psychiatriki" (April-June 2012) volume 23, pages 117–129, in the article with the title: "Cortical thickness and oscillatory phase resetting: A proposed mechanism of salience network dysfunction in schizophrenia" the right name of the last author is P.F. Liddle.